

YOSHLARDA BILISH JARAYONLARI RIVOJLANISHINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Atavullayeva Maxsuda Axadilloevna

Qashqadaryo viloyati Qarshi tumani MMTB

ga qarashli 64-maktab amaliyotchi psixologi

Annotatsiya : Bilish jarayonlarining rivojlanishida nutq og'zaki va yozma nutning mavjud bo'lishi ham kuchli vosita hisoblanadi. Nutqni o'zlashtirishga harakat bu o'smirning muomala, bilish va ijodiy faoliyatga kirishiga ehtiyoj va intilish bo'lib hisoblanadi.

Kalit so'zlar: tafakkur, idrok, xotira, nutq, intellekt, diqqat, mustaqil fikrlash.

KIRISH

O'smirlik yoshi (10-11yoshdan 14-15 yoshgacha) inson hayotining eng muhim bosqichlaridan biri hisoblanadi. Bu davrda nafaqat jismoniy o'zgarishlar, balki psixologik va intellektual o'sish ham sodir bo'ladi. Bilish jarayonlari - idrok, xotira, tafakkur, diqqat va nutq o'smirlik davrida ancha faollashadi va murakkablashadi. Ushbu maqolada o'smirlarda bilish jarayonlarining rivojlanish xususiyatlari va ularga ta'sir etuvchi omillarni tahlil qilamiz.

O'smirlik davrida idrok ancha tezkor va aniq bo'la boshlaydi. O'smirlar atrof-muhitdagi o'zgarishlarni tez ilg'ay olishadi, lekin ba'zan idrok subyektiv bo'lishi mumkin bo'ladi. Masalan, ularning dunyoqarashi va shaxsiy tajribalariga bog'liq holda, turli hodisalarni har xil qabul qilishlari mumkin. Aynan bu davrga kelib bolalar ilmiy bilimlardan tashqari hayotiy bilimlarni o'rganishga ehtiyoj seza boshlaydilar. Bu bilimlar bevosita o'smirlarga ijobiy quvonch bag'ishlabgina qolmasdan uning tafakkur qilish layoqatini rivojlantiradi. M.V.Gamezo tomonidan "tafakkur voqelikning umumlashgan holda va so'z hamda o'tmish tajriba vositalarida aks ettirilishi" ekanligi bayon qiladi. U tafakkurning umumlashgan so'z vositasida va vositali atrof- muhit hodisalarini aks ettira olishni ta'kidlaydi.

Bilish jarayonlarining rivojlanishida nutq og'zaki va yozma nutning mavjud bo'lishi ham kuchli vosita hisoblanadi. Nutqni o'zlashtirishga harakat bu o'smirning muomala, bilish va ijodiy faoliyatga kirishiga ehtiyoj va intilish bo'lib hisoblanadi. U endi o'z nutqida yosh bola singari emas, balki katta odamlardek so'zlarni tanlab ishlatishga harakat qiladi. Bunda o'qituvchining o'rnini juda muhimdir. Chunki o'qituvchi nutqi o'quvchilar uchun namunali nutq hisoblanadi. Aynan maktab ta'limi o'smir bilish jarayonlarining to'g'ri rivojlanishi uchun muhim omil bo'lim hisoblanadi. 5-sinfdan 9-sinfga qadar og'zaki va yozma nutqlar tobora mustahkamlanib rivojlanib boradi. Xususan bu jarayonni o'quvchilarning kichik bir parchani so'zlab berishidan, mustaqil ravishda nutq va chiqishlar tayyorlash, mulohaza yuritish hamda ularni asoslab berishigacha o'zgargani orqali bilishimiz mumkin. Yozma nutqining rivojlanganligini esa bemalol erkin mavzulardan insho yoza olishi kabi misollar orqali ko'rishimiz mumkin. Bu davrda nutqning rivojlanishi tezlashadi. O'smirlar yangi so'zlar o'rganadi, murakkab jummalarni shakllantirish qobiliyatiga ega bo'ladi va o'z fikrlarini ifodalashda ancha erkin bo'lishadi. Shuningdek, ular muayyan mavzularda bahslashish va dalillar keltirishni o'rganadilar. Demak, o'smirlarning nutqi to'la tafakkur bilan bog'liq holatida amalga oshiriladi. Bu yoshda xotira hajmi va sifati oshadi. Ayniqsa, mantiqiy xotira (tushunchalar va sabab-oqibat aloqalarini eslab qolish) rivojlanadi. O'smirlar faktlarni mexanik eslab qolish o'rniga, ularni tushunib, mazmunli bog'lay olishga harakat qilishadi. O'smirlik davrida abstrakt va mantiqiy tafakkur shakllanadi. Agar maktab yoshidagi bolalar asosan konkret tafakkur orqali fikrlashsa, o'smirlar umumlashtirish, taxmin qilish va sababoqibat munosabatlarini tahlil qilishni o'rganadilar. Shu sababli, ular falsafiy va ijtimoiy mavzularga qiziqqa boshlaydi. O'smirlarda ixtiyoriy diqqat rivojlanadi, lekin u hali ham beqaror bo'lishi mumkin. Ular qiziqarli va mazmunli topshiriqlarga diqqatini uzoq muddat jamlay olishadi, lekin zerikarli yoki majburiy ishlar ularning diqqatini tez chalg'itishi mumkin.

O'smirlikda bilish jarayonlariga ta'sir etuvchi omillar: ijtimoiy muhit, hozirgi zamonaviy texnologiyalar, o'qitish metodlar,

Oila, maktab va do'stlar bilish jarayonlarining rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Ijobiy muhitda ulg'aygan o'smirlar yangi bilimlarni tez va samarali o'zlashtirishadi. Zamonaviy texnologiyalar o'smirlarning bilish jarayonlariga ikki tomonlama ta'sir ko'rsatadi. Bir tomondan, internet va raqamli texnologiyalar ularning bilim olish imkoniyatlarini kengaytiradi. Boshqa tomondan esa, doimiy axborot oqimi diqqatni beqarorlashtirishi va xotirani zaiflashtirishi mumkin. O'smirlar an'anaviy yodlash usullaridan ko'ra, interfaol va amaliy o'rganish usullariga yaxshiroq moslashadilar. Shu sababli, zamonaviy ta'lim metodlari, masalan, muammoli ta'lim, loyiha asosida o'qitish va tajriba o'tkazish, bilish jarayonlarini samarali rivojlantirishga yordam beradi.

Bilish jarayonlarini rivojlantirish yo'llari

1. Mustaqil fikrlashni rag'batlantirish – o'smirlarni mustaqil izlanishga undash va ularning fikrlash qobiliyatini rivojlantirish lozim. Bu esa onggini yanada rivojlanishiga yordam beradi.
2. Mantiqiy va ijodiy tafakkurni shakllantirish – turli masalalar yechish, muammoli topshiriqlar bajarish va ijodiy yozuv mashqlari bajarish tafakkurni rivojlanishiga foydalidir.
3. Xotirani mustahkamlash – assotsiativ va vizualizatsiya usullari orqali xotira rivojlantirilishi mumkin. Xotirada bo'liqli, jonlantirish usulida xotirada saqlab qolishiga yordam beradi.
4. Diqqatni jamlashni o'rgatish – diqqat mashqlari va rejali ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish tavsiya etiladi.
5. O'qish va muloqot madaniyatini oshirish – kitob o'qish, munozaralarda qatnashish va yozma nutqni rivojlantirish orqali nutq qobiliyatini oshirish mumkin.

XULOSA

O'smirlik davrida bilish jarayonlari ancha jadallashib, insonning kelajakdagi intellektual rivojlanishiga zamin yaratadi. Idrok, tafakkur, xotira, diqqat va nutq kabi asosiy bilish jarayonlari atrof-muhit, texnologiyalar va ta'lim metodlariga bog'liq holda shakllanadi. Shu sababli, ushbu jarayonlarni ongli ravishda rivojlantirish o'smirlarning intellektual va shaxsiy o'sishi uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Pedagogik mahorat. A.Xoliqov. Toshkent 2011.
2. Isroilova Malikaxon. O'smirlarda tafakkurni rivojlantirishning psixologik xususiyatlari
3. Melibayeva, R. N., Khashimova, M. K., Narmetova Yu, K., Komilova, M. O., & Bekmirov, T. R. (2020). Psychological mechanisms of development students' creative thinking. International journal of scientific & technology research, 9(03).
4. Karimovna, N. Y., Nasirovna, M. R., Tursunaliyevna, A. M., Abduvaliyevna, A. N., & Ravshanovna, U. S. (2023). Psychodiagnostics of psychosomatic diseases. Journal of survey in fisheries sciences, 10, 2903-2911.
5. Мелибаева, Р. (2018). ТАЛАБАЛАР ТАФАККУРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ПСИХОЛОГИК МЕХАНИЗМЛАРИ.
6. Karimovna, N. Y. (2023). COGNITIVE DISORDERS. American Journal of Interdisciplinary Research and Development, 12, 126-131.